

Strategie směřování

Psychologického ústavu AV ČR, v. v. i.

v letech 2018-2022

Psychologický ústav AV ČR je výzkumná instituce s více než padesátiletou historií, která do značné míry spoluvytvářela a stále silně ovlivňuje podobu akademické i praktické psychologie nejprve v Československu a nyní v České republice. Významná část publikací vytvořených v Psychologickém ústavu má mezinárodní ohlas. Ústav je pravidelným spolupořadatelem několika vědeckých konferencí, tuzemských i zahraničních, podílí se na organizaci a koncepci mezinárodních kongresů a její pracovníci a pracovníci jsou uznávanými členy mezinárodní vědecké komunity. Podílí se na přípravě a výchově nových vědeckých pracovníků v psychologii a příbuzných oborech, a také vydává časopis Československá psychologie, který byl donedávna jediným českým vědeckým časopisem s impakt factorem v oboru psychologie. V devadesátých letech 20. století došlo ke značné redukci počtu úvazkových míst, takže v současné době má ústav k dispozici necelých dvacet institucionálních úvazků.

Záměrem ústavu je rozvíjet vědeckou činnost v různých oblastech psychologie na úrovni, která bude odpovídat běžným standardům v Evropě a ve světě, a soustředit se na uplatňování výsledků v mezinárodní vědecké komunitě. Jeho úlohou je také zprostředkovávat postupy a výsledky vědecké práce v psychologii v domácím prostředí, zejména v univerzitním vzdělávání, ale i v praxi.

Pracovníci Psychologického ústavu se v minulosti věnovali řadě témat, která už v současnosti nerozvíjejí, a naopak se věnují novým tématům, která v minulosti řešena nebyla. Tuto flexibilitu ve výběru témat je žádoucí zachovat, protože věda je proměnlivá a objevují se v ní nová témata a zjištění, na která je třeba reagovat. Další podněty mohou přicházet z příbuzných oborů, protože současný výzkum je i v psychologii mnohdy multidisciplinární. Z toho důvodu je volba výzkumných témat v rámci širších tematických okruhů do značné míry svobodná a na vůli jednotlivých pracovních týmů nebo pracovníků. Tato volba ale není libovolná nebo svévolná – je supervidována při pravidelných atestačních řízeních a při schvalování výzkumných projektů Radou instituce.

V současnosti je ústav členěn do tří oddělení – Oddělení psychologie osobnosti a sociální psychologie, Oddělení kognitivní psychologie a Oddělení metodologie psychologického výzkumu. Toto členění ale není rigidní, příslušnost jednotlivých pracovníků v mnoha případech vyjadřuje spíše jejich dominantní výzkumnou orientaci a častá je spolupráce členů různých oddělení na společném tématu, ke kterému různí členové týmu přistupují z vlastní výzkumné perspektivy.

V tomto duchu je koncipována koncepce vědecké práce členů jednotlivých oddělení: jako soubor v současné době dominujících výzkumných směrů, 1) kterým se členové jednotlivých oddělení věnují v současné době a 2) kterým se plánují věnovat v blízkých několika letech.

Tato strategie byla schválena Radou instituce Psychologického ústavu AV ČR, v. v. i. na zasedání 26. 11.2018 v Praze

V Brně dne .....

prof. PhDr. Tomáš Urbánek, Ph.D.
ředitel PSÚ AV ČR, v. v. i.

Příloha:
Oddělení psychologie osobnosti a sociální psychologie
Oddělení kognitivní psychologie
Oddělení metodologie psychologického výzkumu

Oddělení psychologie osobnosti a sociální psychologie

V oddělení psychologie osobnosti a sociální psychologie se dlouhodobě zabýváme výzkumem podmínek adaptivního psychologického i sociálního fungování člověka v celoživotní perspektivě. Ve výzkumech uplatňujeme převážně longitudinální studie. Naše zaměření (studium psychologických faktorů adaptivního přizpůsobení) i metoda (longitudinální studie) zcela odpovídají recentním trendům v psychologických disciplínách, v rámci nichž výzkumy rozvíjíme (psychologie osobnosti, sociální psychologie, psychologie celoživotního vývoje, psychologie zdraví, politická psychologie).

V oddělení se zaměřujeme na **1) zkoumání celoživotního vývoje** (*Brno Longitudinal Study of Life-Span Human Development*, od r. 1961, BLS), na vývoj a psychologické fungování v jednotlivých životních etapách: *dospívání – Bullying and Exclusion in Adolescence Study*, BEAS; *Study of Youth*, BLSY; *mladá dospělost – projekt Generation 2020*; *stáří – Growing in Late Adulthood*, GLA. Věnujeme se i specifickým skupinám populace, jejichž vývoj byl narušen nenormativní životní událostí (bývalí dětské onkologičtí pacienti – *Quality of Life Longitudinal Study of Pediatric Oncology Patients*, QOLOP) nebo příslušníkům minorit (vietnamští Češi). Zkoumáme také **2) meziskupinové procesy** (*Brno Lab of Intergroup Processes*) a **psychologické předpoklady demokratičnosti**.

1. Zkoumání celoživotního vývoje

V uvedeném období plánujeme realizovat další etapy longitudinálních studií BLS a QOLOP. Budeme se zabývat především otázkami 1) růstu a rozvoje osobnosti a 2) tranzitorními obdobími v životě člověka. V rámci prvního okruhu budeme zkoumat generativitu (BLS) a posttraumatický rozvoj osobnosti (QOLOP). V rámci druhého okruhu témat se zaměříme na přechodová období mezi vynořující se a mladou dospělostí (*Generation 2020*), mezi střední a pozdní dospělostí (BLS), a mezi střední dospělostí a stářím (GLA). Centrálním tématem v těchto výzkumech bude studium podmínek úspěšné adaptace. Resilienci budeme zkoumat nejen u osob sledovaných longitudinálně od dětského věku a v bilančních výpovědích a příbězích starých osob, ale také u posádek simulovaných dlouhodobých kosmických letů a v situacích analogických kosmickým letům. Všechny poznatky těchto studií mají potenciál pro využití v poradenské, klinické i psychotherapeutické praxi, zejména výsledky studie QOLOP, díky dlouhodobé spolupráci s Klinikou dětské onkologie FN Brno.

V rámci projektu BEAS se budeme i nadále zaměřovat na objasnění otázky, proč se ve školních třídách někdy objevuje a přetrvává šikana. Budeme mapovat faktory přispívající k zastavení šikany a zmírnění negativního dopadu šikany na její oběti. Zaměříme se na zkoumání podpory a zastávání se šikanovaných, protože se jedná o celosvětově prosazovaný účinný prvek programů proti šikaně. Ve školních třídách budeme mapovat a porovnávat roli různých aspektů postavení mezi vrstevníky s ohledem na výskyt rizikového chování. Druhým klíčovým tématem bude zkoumání, jak je vývoj šikany provázán s vrstevnickou exkluzí. Praktické využití poznatků bude spočívat v předávání informací učitelům, jak lze účinně předcházet rizikovému chování žáků.

V projektu *Growing in Late Adulthood* (GLA) zkoumáme stárnutí. Naším cílem v následujícím období bude porozumět prožívání seniorů. Vzhledem k rostoucímu počtu rozvodů, sebevražd, vyhoření a depresí se chceme věnovat dosud spíše opomíjeným tématům jako je krize středního věku, bilancování nad životem, vynořující se stáří. Soustředíme se na analýzy životních příběhů stárnoucích a starých lidí a jejich základních životních motivů (implicitních a explicitních). Zjištění z našich výzkumů stárnutí mají značný aplikační potenciál především v rovině politik a sociálních opatření.

2. Meziskupinové procesy a psychologické předpoklady demokratičnosti

Od roku 2014, kdy vznikla *Brno Lab of Intergroup Processes*, se věnujeme zkoumání psychologických fenoménů ovlivňujících vztahy mezi majoritou a minoritami. Zkoumáme například různé druhy kontaktů mezi příslušníky sociálních skupin, předsudky a diskriminaci. Nově hodláme v longitudinální studii zkoumat obecné faktory ovlivňující formování postojů u příslušníků majority i minority. Plánujeme pokračování výzkumu o vlivu jazykových prostředků v meziskupinovém kontextu a různých druhů meziskupinového kontaktu. V budoucnu plánujeme spolupracovat s neziskovým sektorem a ve výzkumech sledovat, jak se postoje k minoritám mění po intervenčních programech. Zkoumání psychologických fenoménů souvisících s meziskupinovým kontaktem má praktické dopady, protože může pomoci lépe porozumět formování negativních postojů k příslušníkům různých sociálních skupin.

V rámci zkoumání psychologických předpokladů demokratičnosti jsme ověřovali hlavní typologické charakteristiky obyvatel ČR a v Evropě a ověřovali jsme projevy tzv. post-totalitního syndromu. Do budoucna plánujeme prohloubení kvantitativního i kvalitativního výzkumu tématiky a) pro-demokratických a anti-demokratických sklonů osobnosti, b) politické kultury, c) patriotismu a d) demokratického éthosu (*civility*) jako klíčových předpokladů demokratičnosti.

Budeme pokračovat také ve výzkumech vycházejících z pětifaktorového modelu osobnosti, který je profilovým tématem oddělení již od devadesátých let minulého století. V dalších pěti letech se soustředíme na ověřování psychodiagnostických metod určených k měření pěti obecných charakteristik osobnosti a zkoumání dílčích charakteristik osobnosti (*personality nuances*).

Témata, kterými se v oddělení psychologie osobnosti a sociální psychologie věnujeme, jsou aktuální a řeší se v evropském i světovém kontextu. Všechna zkoumaná témata mají praktické přesahy a uplatnění. Díky longitudinálním datům získáváme vysoce ceněné poznatky umožňující predikovat vývojové procesy a uvažovat o kauzálních vztazích mezi psychosociálními faktory a osobním vývojem. Kreativně kombinujeme dosud málo propojované teorie sociální psychologie a psychologie osobnosti, kvantitativní a kvalitativní metodologii.

Oddělení kognitivní psychologie

V oddělení kognitivní psychologie se dlouhodobě zabýváme výzkumem poznávacích procesů u člověka. Převládajícím přístupem při výzkumu je přístup experimentální. Současně vzhledem k interdisciplinární povaze výzkumu mozku a mysli uplatňujeme poznatky z jiných vědních oborů (v našem případě zejména lingvistiky, matematiky a historie). S ohledem na širší oboru a současně na velikost našeho oddělení nemáme jinou možnost než věnovat se pouze několika vybraným tematickým okruhům. Při výběru témat usilujeme o to, aby naše zaměření odpovídalo recentním trendům v oboru, nebo aby se jednalo o témata v oboru dlouhodobě nazíraná jako nosná a klíčová.

Psycholingvistická skupina rozvíjí výzkum v oblasti mentální reprezentace jazyka, jejího vývoje a obecného vývoje komunikačních schopností. Jazyk je složitý systém znalostí o slovech a pravidlech, který však lidé dokážou používat velmi rychle a automaticky, a děti se ho dokážou rychle naučit. Z aplikovaného hlediska je důležité, že narušení jazykových schopností má velké dopady v sociálním vývoji a vzdělávání dětí i dospělých. Je proto třeba mít k dispozici diagnostické nástroje a postupy pro posouzení jazykových schopností.

V následujících pěti letech bychom měli pokračovat v hlavních nastolených tématech, přičemž cílem je práce ve větším týmu, do kterého se pravidelně budou zapojovat doktorandi a postdoktorandi. Hlavními tématy jsou **1) Raná citlivost ke strukturním a zvukovým aspektům jazyka a řeči**. Začínáme zkoumat citlivost několikaměsíčních dětí ke zvukové struktuře řeči a sledovat faktory, které tuto citlivost ovlivňují. **2) Úloha sémantických a formálních faktorů při osvojování a zpracování slov a vět**. Tato linie by se měla soustředit na vliv a interakce významových a formálních charakteristik slov (např. jejich představitelnosti) na to, jak jsou osvojována a používána ve větách. **3) Úloha pracovní paměti při zpracování jazyka**. Pracovní paměť je kritická pro schopnost tvořit věty a rozumět jim a nás výzkumně zajímá u dětí i dospělých, do jaké míry je propojena s reprezentacemi jazykových znalostí v dlouhodobé paměti, a rovněž, nakolik ji lze ovlivňovat syntaktickým primingem. **4) Kromě uvedených směrů bádání v psycholingvistice bude pokračovat výzkum obecných vývojových procesů, které souvisejí s vývojem komunikačních schopností u dětí** (např. raného temperamentu, sociální kognice a komunikace), **a vytváření diagnostických pomůcek pro posuzování vývoje jazyka**.

Druhá skupina pracovníků oddělení kognitivní psychologie rozvíjí výzkum v oblasti zrakového vnímání, zrakové pozornosti a paměti. Aktuální výzkumy je možné shrnout pod dvě témata, kterých se také týkaly dosavadní grantové projekty týmu:

1) Vnímání a rozpoznávání fotografií. Výzkumy ukazují, že lidé jsou velmi dobří při získávání orientačních informací z fotografií, a to i tehdy, když je fotografie zobrazena velmi krátce nebo nekvalitně. V aktuálních projektech se snažíme kvantifikovat podobnost fotografií pomocí současných počítačových metod (konvoluční sítě) a tuto podobnost srovnáváme s lidskými výkony. Testujeme, jak dobře lidé dokážou rozpoznat, zda dané fotografie již viděli, a nakolik lze případné chyby předvídat z údajů o podobnosti. **2) Pozornost v proměnlivém prostředí.** Lidé dokážou věnovat pozornost současně až 4-5 objektům ve svém zorném poli. V předchozích projektech jsme zkoumali, jak lidé při takovém sledování optimalizují své oční pohyby, jaké informace si o jednotlivých objektech pamatují a za jakých podmínek dochází k chybám.

V budoucnu plánujeme rozvíjet současné zaměření a hledat další možnosti aplikace našich přístupů. V oblasti výzkumu vnímání a poznávání fotografií chceme rozšířit výzkumné zaměření například tím, že se budeme věnovat otázce tvorby pojmů – jakým způsobem si lidé vytvářejí představy o tom, že některé podněty patří k sobě, a jak přemýšlí o podnětech, které jsou na okrajích či rozhraních pojmů. V oblasti výzkumu pozornosti chceme výzkum rozšířit směrem k využití poznatků v reálných podmínkách a například zkoumat, jak lidé sledují předměty v nepřehledných situacích či nepřehledných prostředích, a dále zkoumat roli paměti či předvídání pohybu.

Historická skupina se jako jediná v České republice věnuje zpracování dějin psychologie. Zaměřuje se přitom především na dvě tematické oblasti:

První z nich je **instrumentace psychologických experimentů** a její vliv na vznik a rozvoj experimentální psychologie ve druhé polovině 19. století a na začátku 20. století. V tomto případě je náš ústav jedním z mála světových pracovišť, které téma zpracovává a výsledky publikuje v mezinárodních časopisech s IF. Zároveň je i konzultačním pracovištěm pro téma původních experimentálních zařízení. Jedním z cílů do budoucna v této oblasti je postupně analyzovat jednotlivé přístroje, jejich genezi a vliv na posun v poznání lidské mysli. Dalším je zpracování **historie konkrétních přístrojů** využitých při klíčových experimentech v rozvoji psychologii (např. Milgram, Werheimer, ...).

Druhou oblastí výzkumu je **zpracování dějin české psychologie**, a to od raných počátků po současnost. Konkrétně plánujeme zpracovat dosud nezmapované téma vědecké psychologie v období českého národního obrození (např. Purkyně). Jiným tématem bude zpracování období 50. - 90. let 20. století pohledem žijících doyenů české psychologie. Zvláštností tohoto projektu je využití orálně historického přístupu a zpracování prostřednictvím narativní analýzy.

Oddělení metodologie psychologického výzkumu

Oddělení metodologie psychologického výzkumu se především věnuje kultivaci výzkumných přístupů a kritické reflexi výzkumných a diagnostických metod. Pracovníci oddělení naplňují tento obecný cíl ve vlastních tematicky zaměřených výzkumech nebo participují na projektech kolegů z jiných oddělení. Rozvíjíme kvantitativní i kvalitativní výzkumné strategie a zjišťujeme jejich možné propojení v jednom výzkumu (smíšené projekty, statistická analýza kvalitativních kategoriálních dat, škálovací postupy Testu sémantického výběru, kvantitativní přístup ke zpracování dat z Tematicko-apercepčního testu). Pozornost zaměřujeme na problematiku měření v psychologii s využitím různých postupů získávání dat (dotazníky, testy apod.). Kromě artikulace teoretických otázek měření (mj. související s pokročilým používáním statistických metod v analýze psychologických zjištění) směřujeme výzkumnou činnost do praxe s důsledky pro tvorbu diagnostických metod (zejm. ověřování jejich validity, ale i konstrukce nových metod). V interdisciplinární spolupráci s psychiatry a neurology vypracováváme inovativní výzkumné postupy a přispíváme tak k metodologickému posilování neurovědních a psychiatricko-psychologických klinických studií. Ve výzkumných aktivitách aplikujeme také longitudinální přístup, který nejlépe zachycuje dynamiku vývoje osobnosti. Dlouhodobě se zabýváme implementací kvalitativního přístupu v psychologickém výzkumu, v jehož rámci rozvíjíme narativně orientovanou analýzu, psychosémantickou analýzu, diskurzivní analýzu a kolektivní biografii.

V období 2018 -2022 budou výzkumy oddělení metodologie nadále tematicky diverzifikované a využívající různé výzkumné postupy. Kromě již rozvíjených přístupů budou dále rozpracovávány a v konkrétních výzkumech používány projektivní metody, fenomenologické metody, idiografický přístup a případové studie, test repertoárových mřížek či metoda orální historie.

Orální historie české psychologie. Polostrukturované autobiografické rozhovory s významnými psychology, doyenou české psychologie, budou analyzovány postupy narativní analýzy a tematické analýzy s cílem zachytit významné okamžiky ve vývoji československé/české psychologie a porozumět proměnám profesní identity psychologa působícího na univerzitách a ve výzkumných institucích v historickém čase čtyřiceti až padesáti let. Ve výzkumu i analýze bude použita metoda orální historie v kombinaci s výše uvedenými postupy.

Styly integrity u seniorů. Analýzy hloubkových rozhovorů budou zaměřeny na různé aspekty integrity seniorů, například na způsoby narativního ztvárnění „nadir experience“ nebo na posouzení úrovně kognitivní komplexity jako faktoru adaptace ve stáří.

Vývojové trauma a vývojová traumatická porucha. Analýza klinického souboru závažně traumatizovaných dívek bude zaměřena na dynamiku a strukturu traumatu s využitím kvantitativní i kvalitativní metodologie. Zaměřena bude na disociační fenomény, suicidální tendence a traumatickou historii. Zdrojem dat budou dotazníky, Tematicko-apercepční test a deníky.

Rozvoj akademické excelence. Uplatněn bude systemický přístup k mimořádnému výkonu u akademiků a akademiček na počátku kariéry s cílem zmapovat dosavadní profesní rozvoj, pracovní podmínky a motivace k akademické práci. Dále budou sledovány psychosociální faktory spojené s akademickou produktivitou, efekt výzkumné spolupráce a vedení výzkumných institucí na akademickou produktivitu a pracovní „well-being“ akademických pracovníků. V tomto okruhu výzkumu bude věnována pozornost souvislostem rozvoje akademicky nadaných studentů a studentek směrem k úspěšné akademické dráze. Výzkum inovativně kombinuje psychologické a sociologické přístupy a rozvíjí systemickou perspektivu, která je v současné době často využívána v pedagogické psychologii, či psychologii nadání. Praktickým přínosem mohou být návrhy praktických cvičení zvyšujících well-being u dětí a dospívajících a jejich implementace do škol.

Vztah mezi kvalitou pracovního prostředí ve zdravotnických zařízeních (tj. kvalita vedení, kvalita kolegiálních vztahů, míra autonomie, pocit ocenění atd.) **a spokojeností zdravotních pracovníků a pacientů.** Použita bude diskurzivní analýza ke zkoumání komunikace lékař/ka-pacient/ka a vliv této komunikace na well-being pacientů, případně lékařů.

Sociální kognice (jako schopnost porozumět mentálním a emočním stavům druhých lidí, afektivní empatie apod.) *u zdravých jedinců a v klinické populaci.* Využity budou nejenom metody subjektivní výpovědi, ale i neurovizobrazovací techniky ve spolupráci s CEITEC MU. Praktickým důsledkem může být vývoj citlivé a časově nenáročné diagnostiky jednotlivých složek sociální kognice.

Teorie kognitivní komplexity a její posuzování pomocí Testu repertoárových mřížek a pomocí analýz textových dat s využitím teorie dialogického self u různých skupin osob (např. u jedinců se schizofrenií).

Hraní počítačových her a dopady na jedince v kontextu rodiny a širšího sociálního prostředí s důrazem na zkoumání negativních (např. závislost na videohrách, vliv násilných

obsahů na růst agresivity) i pozitivním (např. rozvoj osobních kompetencí) vlivů na člověka. Použity budou tradiční výzkumné metody (dotazníky, testy).

Přetrénování u vrcholových sportovců. Z výzkumu by měla vyplynout doporučení zaměřená na prevenci, korekci, a zvládnání negativních dopadů syndromu přetrénování. Použity budou dotazníky, osobnostní testy a rozhovory.